



# TÜRK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 25, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

*TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal*

Geliş Tarihi / Date of Received: 10.05.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 25.06.2021

Sayfa / Page: 174-183

**Research Article / Araştırma Makalesi**

Yazar / Writer:



**Dr. Öğr. Üyesi Perizat Yertayeva**

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk  
Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

[perizat.yertayeva@ohu.edu.tr](mailto:perizat.yertayeva@ohu.edu.tr)

## **KAZAK SÖZLÜ GELENEĞİNDE YER ALAN MANZUM ŞEŞENDİK SÖZLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ\***

### **Öz**

Türk sözlü edebiyat geleneğinin farklı bir formu şeklinde gelişen şeşendik/beylik sözler Kazak halk edebiyatı içinde önemli bir yere sahiptir. Şeşendik/beylik söz, belli bir olayı açıklığa kavuşturup çözerken aynı zamanda kıvrak bir zekâ ile hazır cevaplık örneği olan ve halk tarafından benimsenip ağızdan ağıza yayılarak sonraki nesillere de aktarılan derin manalı güzel sözlerdir. Bu sözler şeşen/beylerin bilgi, görgü ve hayat tecrübelerine dayanarak belli bir olay çerçevesinde söyledikleri toplumun geleneklerini, töresini, inançlarını, hayatı ve dünyayı algılamasını yansıtan, atasözlerine benzer vasıflar taşıyan özlü sözlerdir. Şeşendik sözler, biyeler/şeşenler tarafından bir olay/durum çerçevesinde söylenip veya yalın biçimiyle ya da bu şahıslar etrafında hikâyeleştirilmiş anlatılar içinde yer alarak halk arasında yaygınlaşmış sözlü edebiyat ürünlerine dönüşen bilgelik sözlerdir. Kazak şeşendik sözlerinin incelenmesi bu sözlerin Türk kültürü içindeki yerinin tespit edilmesi ve değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Şeşendik sözler; şekil, muhteva ve kaynaklarına göre çeşitli yönlerden incelenebilir. Çalışmada manzum şeşendik sözler şekil özellikleri bakımından incelenmiş, manzum olarak söylenmiş veya tahkiyeli anlatılar içinde yer bulan şeşendik sözlerin ölçü, kafiye bakımından Türk şiir geleneğindeki türler ve ölçülü sözler ile uyumlu olduğu görülmüştür.

\* Bu çalışma, “Kazak ve Kırgız Türklerinde Şeşendik Sözler” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** şeşendik söz, biylik söz, vezin, kafiye, manzum

## FORM FEATURES OF VERSE ORATORICAL SPEECH IN KAZAKH ORAL TRADITION

### Abstract

Oratorical speech or the words of bey (gentleman) that developed as a different form of Turkish oral literature tradition have a crucial place in Kazakh folk literature. The Oratorical speech/ the words of bey is an example of a ready-made response with a quick wit and at the same time clarifying and solving a certain event, and they are deeply meaningful words that have been adopted by the people and that are spread by word of mouth and passed on to the next generations. These words are quotations that reflect the traditions, customs, beliefs, life and world perception of the society, which are spoken by Oratorics/bey (gentlemen) based on their knowledge, manners and life experiences, and have qualities similar to proverbs. Oratorical speech is words of wisdom that are spoken by bi / oratorics within the framework of an event / situation and transformed into oral literature products that have become widespread among the people either in a simple form or in narratives that have been narrated around these individuals. Analyzing Kazakh Oratorical speech is significant in determining and evaluating the place of these words in Turkish culture. Oratorical speech can be examined from various aspects according to its form, content and sources. In the study, oratorical speech was examined in terms of their formal features, and it was observed that the lyrics that were spoken in verse or included in narratives with narration were compatible with the genres, in terms of rhyme, it has been observed that it is compatible with the genres and restrained words in the Turkish poetry tradition.

**Keywords:** Oratorical speech, Biy speech, Rhyme, Prosody, Verse

### Giriş

Şeşen kavramının, “şeş-” yani “dügüm, mesele çözmek; açmak” anlamındaki fiilden türediği ve “güzel konuşan, hatip” anlamına geldiği genel olarak kabul edilmektedir (Bayniyazov vd. 2012: 742). Kazak Türkçesinde daha önceleri *biylik söz* olarak adlandırılan şeşendik sözler yapı ve tür açısından farklı bir özellikler gösterir.

“Şeşen” terimi Türkiye Türkçesine “hatip/bilge” ve “şeşendik” “hatiplik/bilgelik” olarak aktarılsa da anlam tam olarak karşılanamadığı için bu terimler çalışmada değiştirilmeden kullanılmıştır. Bu terime bağlı olarak kullanılan şeşendik söz teriminin Türkiye Türkçesinde tam bir karşılığı yoktur. Atasözü, vecize, kıssa, destan, efsane veya Türkiye’de halk edebiyatında kullanılan pek çok türle ilişkisi olmasına rağmen hiç birisi bu terimin tam karşılığı değildir.

Şeşendik sözler, belli bir olay/durumla ilgili kıvrak düşüncüyü, hazır cevabı güzel bir dille yansıtan ve halkın sıkça kullanarak kalıplaştırdığı öğüt verici sözlerdir. Halk edebiyatının diğer

türleri gibi şeşendik sözlerin de ilk olarak toplumca çeşitli toplumsal statülere mensup olan söz ustası şahıslar tarafından söylendikten sonra ikinci şahıslar tarafından aynen, düzeltilerek ya da değiştirilerek söylendiği görülmektedir. Böylece ağızdan ağıza yayılarak, milletin gelenek-göreneğini, töresini, yaşam tarzını ve inancını yansıtan kalıplaşmış sözlere dönüşür. Şeşendik sözler; bir bağlam çerçevesinde zekâ, hazırcevaplık ve bilgi esasında irticalen söylenerek ortaya çıkan ve sonra halk arasında yaygınlaşmış anlatılan bilgelik sözlerdir.

Kazak halk edebiyatı örneklerinde şeşendik sözler manzum, mensur veya manzum-mensur karışık halde bulunabilmektedir. Adambayev, şeşendik sözleri manzum ve mensur olarak ele almış ve manzum şeşendik sözleri *termeli*, mensur şeşendik sözleri *perneli* sözler adıyla adlandırmıştır (1989: 57). Ancak bu tasnif konusunda zihinlerin karışık olduğunu belirtmekte fayda vardır. Kaskabasov'un:

“Şeşendik sözleri şekil özellikleri bakımından kesin bir şekilde manzum mensur diye ikiye ayırmak zordur. Çünkü şeşendik sözlerin meydana gelişi ile devam etme süreci arasında oldukça fark vardır. Yani onların muhteva alanı tam kesinleşmemiştir. Onun için şeşendik sözleri söyleyenlerin kim olduğunu ve ne sebepten söylendiğini araştırmak gerek” (1984: 14) tespiti bu tereddütü doğrular niteliktedir.

Şeşendik sözler manzum oluşu açısından düzgü özelliği, manzum mensur karışık oluşu açısından halk hikâyesi özelliği gösterir. Ancak bu özelliği, onun tam bir hikâye olduğu anlamına gelmemelidir. Bu bağlamda şeşendik sözlerde hikâyenin de şiirin de özelliklerini görebiliriz. Şeşendik sözler dil, ritim, ses tekrarlarına bakarak bir taraftan şiire benzerken, cümlelerin duyguya değil düşünce ve fikre, derin mantığa dayalı olması yönüyle ise Kazak halk edebiyatındaki “kara söz”e, yani nesire benzemektedir.

Şeşendik sözlerin ilk başta manzum olarak ortaya çıktığı, zamanla mensur anlatılara dönüştüğü düşünülebilir. Kosımova Kazak şeşendik sözlerinin başlangıçta manzum olarak söylendiğini, daha sonra efsane, hikâye, cır, vasiyet sözler olarak nesilden nesile aktarıldığını ifade eder (2003: 18).

Çalışmada manzum şeşendik söz örnekleri Türk şiir geleneği çerçevesinde tür ve şekil özellikleri açısından incelenmeye çalışılmıştır.

## MANZUM ŞEŞENDİK SÖZLER

Şeşendik sözler ölçü, uyak varlığı ile nazım özellikleri gösteren sözlerdir. Şeşendik sözlerde kullanılan ölçü geleneksel hece ölçüsü olup ahenk unsurları olarak aliterasyon, uyak redifleri bünyesinde bulundurmaktadır.

B. Adambayev şeşendik sözleri kuruluşuna göre termeli söz ve perneli söz olarak ikiye ayırmaktadır (1989: 57). Kuruluşu bakımından şiire benzeyen şeşendik sözlere termeli söz denilmektedir. Nazım birimleri iki mısra, üç mısra, dört mısra, beş mısra, altı mısra ve daha fazla mısradan oluşabilmektedir. Ancak dörtlüklerle söylenenlerin daha fazla olduğu, dörtlüklerden oluşanların da genellikle mani tarzında kafiyelendiğini söylemek mümkündür. Bu genel ifadeler incelemeye konu edilen şeşendik sözlerden hareketle söylenmiştir.

### Manzum Şeşendik Sözlerde Ahenk Unsurları

Şeşendik sözün şiirden farkı, hece sayılarının farklılığındadır, hece sayısı eşitliği şart değildir, iç kafiyeye önem verilmektedir. Şeşendik sözlerde ses tekrarlarından doğan seci ve aliterasyon gibi söz sanatları vardır, ancak söz tekrarı esnasında kafiye zorlaması yoktur. Bu tür sözler ilhamla çabuk konuşmaya uygun sözlerdir. Ama bunların yanı sıra kafiyeye önem verdiğini gösteren örneklerde bulunmaktadır. Ayrıca manzum şeşendik sözlerde ahengi sağlamak için sık sık kelime tekrarları yapılabilir ve bu tekrarlar hem fiil hem isim soylu kelimelerden oluşabilmektedir. Şeşenler, anlam yönünden birbirini tamamlayan cümleler kurarak ezberlemeyi kolaylaştırırken bazı kelimeleri ve ekleri tekrar ederek sentaktik paralelizm kurmaktadır. Böylece şeşenler söyledikleri sözlerdeki ifade zenginliğini güçlü bir ahenkle beslerken hem ifade zenginliği katmakta hem de anlatımı güçlendirmektedir. Örneğin:

*Qas jaqsınıñ belgisi,*

*Äri mirza, äri qul.*

*Qas jamannıñ belgisi,*

*Öz üyinde özi pul.*

*Gerçek iyi kişinin göstergesi,*

*Hem cömert, hem kul gibidir*

*Gerçek kötü kişinin göstergesi,*

*Öz evinde özü pul.*

*Öz basına düşpan kelse,*

*Erligiñ zaya*

*Öz başına daw kelse,*

*Biyligiñ zaya.*

*Öz başına düşman gelirse,*

*Kahramanlığın nafiledir*

*Öz başına dava gelirse,*

*Beyliğin nafiledir (Adambayev 1992: 141).*

*Otursam opağ deysinder,*

*Tursam sopağ deysinder.*

*El şetine jaw kelse,*

*Izbastıday ul tumas deysinder,*

*Jaw ketken soğ qubas deysinder.*

*Otursam işe yaramaz diyorsunuz,*

*Dursam yaramaz diyorsunuz.*

*Halkın üstüne düşman gelse,*

*Izbastı gibi oğul doğmaz dersiniz.*

*Düşman gidince serseri dersiniz (Adambayev 1992: 82).*

### Manzum Şeşendik Sözlerde Vezin (Ölçü)

Türk halk edebiyatı araştırmacıları, Türk halk şiirinin eskiden beri hece ölçüsü ile oluşturulduğunu, bu hece ölçüsünün Türk dilinin yapısından doğduğunu ve hecenin Türk şiiri için milli bir vezin (ölçü) olduğunu kabul ederler (Dizdaroğlu 1969: 25).

Manzum şeşendik sözlerde vezin “hece veznidir”. Şeşendik sözlerde hece vezninin birçok kalıbı kullanılmakla birlikte, daha çok 7’li ve 8’li kalıpları kullanılmaktadır. Bazı manzum şeşendik sözlerin karışık fakat düzenli bir vezinle 8+7+8+7 gibi birle üçüncü mısraların 8’li iki ve dördüncü mısraların 7’li hece vezni ile yazıldığı da görülür. Bu durumu 12 ve 11 ya da 11 ve 10 hece karışık şekilde görmek de mümkündür. Yedili veya sekizli hece vezni ile yazılmış bazı şeşendik sözlerde hece vezninin aksadığı bütün bir manzumede bir mısranın bir hece eksik veya fazla yazılabildiği durumlara da rastlanır.

**7 ve 8 heceliler:** 7 heceli mısralarda duraklar 4+3, 8 hecelilerde 5+3 ve 4+4 şeklindedir.

**7’li hece vezni ile yazılanlar:**

Yedili hece vezni ile yazılanlar genellikle 4+3 duraklarla yazılır.

*Jar başına / üy tikpe, (4+3). Uçurumun başına ev yapma,*  
*Jar qulasa / üy keter (4+3). Uçurum yıkılsa ev gider.*  
*Ala bolsa / ağayın, (4+3). Ala olsa akraban,*  
*Ruh elden / küy keter (4+3). Soylu halktan huzur gider (Adambayev 2014: 77).*

Bazan mısralardan birisi bir hece eksik veya fazla olabilir.

*Qamqa tonniñ /tozğanın (4+3) Deriden yapılan kürkün eskidiğini*  
*Köp jasağan/ qart biler (4+3) Çok yaşayan, yaşlı bilir.*  
*Ağayınniñ /azğanın (4+3) Akrabanın bozulduğunu*  
*Qarındaş bilmes./ jat biler (5+3) Kardeş bilmez, yabancı bilir (Adambayev 1989: 58).*

### 8'li hece vezni ile yazılanlar:

Sekizli hece vezni ile yazılanlarda durak 4+4, nadiren 5+3 şeklindedir.

*Altın uyañ / otan qımbat (4+4) Altın yuvan vatanın değerli,*  
*Qut berekeñ / atañ qımbat (4+4) Qut-bereket olan atan değerlidir*  
*Aymalaytın / anañ qımbat, (4+4) Şımartan anan değerli,*  
*Meyirimdi / anañ qımbat. (4+4) Merhametli anan değerlidir (Serikqazı 2016: 42).*

### 11'li heceliler:

11'li hece vezni ile söylenen manzumelerde duraklar 6+5; 4+4+3 ve 4+3+4 duraklı örnekler karışık mısralar şeklinde tespit edilmiştir. Duraklar karışık ve düzensiz yapıdadır.

*Däwlet, qoldıñ kiri,/ juwsañ ketetin, (6+5)*  
*Baq, sel-köşkin,/ uwaqıtpen / ölçengen (4+4+3)*  
*Öner, rızıq,/ nesibe / tawsılmaytın, (4+3+4)*  
*Til, izgilik murat,/ urpaqqa qaldıratın (6+5) (Serikqazı 2016: 195).*

### Karışık düzenli hece vezni ile yazılanlar:

Bu şekilde yazılan manzum sözlerde duraklar mısradaki hece sayısına göre değişmekle birlikte mısralardaki hece sayıları yakın olanlarda mısra sonundaki hece sayılarının aynı olması dikkat çeker. Mısralardaki hece sayıları birbirinden çok farklı olanlarda bu benzerlik nadir görülür.

*Ağayın ala / bolğanda, (5+3). Akraban ala olduğunda,*  
*Awızdağı / as keter (4+3). Ağızdaki aş gider.*  
*Andığan duşpan / küşeyip, (5+3). Peşine düşen düşman güçlenir,*  
*Jaw qolında / bas keter (4+3). Düşman elinde baş gider (Adambayev 2014: 77).*

*Kökirek taza/ bolmasa, (5+3). Gönül temiz olmasa,*  
*Köz tazası / ne kerek (4+3). Gözün temizi ne gerek.*  
*Niyetiñ taza / bolmasa, (5+3). Niyetin temiz olmasa,*  
*Til tazası ne kerek (4+3). Dilin temizi ne gerek (Adambayev 1992: 84).*

### Manzum Şeşendik Sözlerde Aliterasyon-Asonans

Manzum şeşendik sözler örneğinde aliterasyon ve asonansa sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Şeşendik sözlerde başka bir ahenk unsuru da eski Türk şiirinde görülen ve mısırabaşı kafiye sisteminin kullanıldığı örnekleri de görmekteyiz.

Şeşenler mısırabaşı kafiye sistemini kullanarak hem yatay hem de dikey aliterasyonu uygulamışlar. Dikey aliterasyona örnek olarak aşağıdaki şeşendik sözü verebiliriz:

*Qulaqtığa söz aytsañ, Kulaklığa söylesen,*  
*Qulağınıñ astında. Kulağının altında.*  
*Qulaqsızğa söz aytsañ, Kulaksıza söylesen,*  
*Quba qırđıñ astında. Kuba kırın altında* (Adambayev 2014: 133).

Ünlü ve ünsüz tekrarları ile şeşendik sözlerin daha etkili, melodik hale getirildiği görülmektedir.

*Asuw-asuw belder bar, Aşırı aşırı dağ tepeleri var*  
*Asa almasa at ölsin. Geçemezse at ölsün*  
*Ağayınmen tatuw bol, Akraba ile iyi geçin, tatlı ol*  
*Ayrıra almay jat ölsin. Ayırmaya çalışan yabancı ölsün* (Adambayev 1992: 79).

### Manzum Şeşendik Sözlerin Kafiye Örgüsü

Kazak Türkçesinde kafiye karşılığında kullanılan terim “uykas”tır. Kazak Türklerinde, bütün Türk dünyası halk şiirinde olduğu gibi en çok kullanılan kafiye şekli yarım kafiyedir.

Kazak halk şiiri geleneğinde uykas çeşitleri, yani bentlerdeki kafiye şeması çoktur. Bentlerdeki mısraların kafiyeli olan mısraları dikkate alınarak oluşan şemalara farklı isimler verilmiştir. En çok kullanılan kafiye düzeni şunlardır:

1. *Qara ölen uykası*: Eskiden beri çok kullanılan kafiye düzenidir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısraların kafiyeli, üçüncü mısranın ise kafiyesiz olmasıdır. Yani kafiye örgüsü *aaba* şeklindedir. Bu kafiye yapısı sadece 11’li heceli şiirlerde değil, 7-8’li heceli şiirlerde de görülmektedir. (Jumaliyev vd, 2013: 120). Türk âşıklık geleneğindeki koşmanın kafiye örgüsü gibidir.

2. *Şubırtpalı uykas*: Genelde destan tarzında söylenen şiirlerde görülür. Alt alta mısraların aynı kafiye ile kafiyelenmesi esasına dayalıdır. Kafiyesiz mısra bir ya da iki mısra olur. Yani *aaabbbbaacccc* şeklindedir. Bu kafiye örgüsünde çoğunlukla asonans ve yarım kafiyeler görülür. Bu kafiyeler rediflerle zenginleştirilir (Ergun, 2002: 99).

3. *Erikti uykas*: Adından da anlaşılacağı üzere oldukça serbest kafiyelenen kafiye örgüsüdür. Daha çok destanlarda görülen serbest kafiyenin belirlenmiş bir örgüsü yoktur. Kafiyeli bir mısradan sonra iki veya üç kafiyesiz mısranın arkasından yine kafiyeli bir mısranın gelmesi, sonra tekrar kafiyesiz mısraların gelmesi şeklinde devam eder. Eski cırların çoğu bu kafiye türüyle yapılmıştır. (Ergun 2002: 101).

4. *Kezekti uykas*: İlk mısranın kafiyesiz, ikinci mısranın kafiyeli olmasıdır. Kafiyesiz mısradan sonra kafiyeli bir mısranın gelmesi esasına dayanır. Yani kafiye örgüsü *xa xa xa* şeklindedir. Eğer şiir dörtlükten oluşursa, birinci ve üçüncü mısralar kafiyesiz, ikinci ve dördüncü

mısra kafiyeli olur. Genelde 7'li ve 8'li hece vezniyle söylenen şiirlerde görülür. (Jumaliyev vd. 2013: 122).

5. *Şalış uykas*: Bu kafiye türü çok kullanılan kafiye türüdür. Şalış uykas dediğimiz birinci mısra ile üçüncü mısranın, ikinci mısra ile dördüncü mısranın kafiyeli olmasıdır (Qabdolov 2007: 287). Türk şiirindeki çapraz kafiye örgüsü gibi *abab* şeklindedir.

6. *Egiz uykas*: Egiz yani adından belli İkiz kafiye türüdür. Mısraların ikişer ikişer kafiyelenmesi esasına dayanan bir kafiye örgüsüdür. Yani *aa bb cc* şeklindedir. İkiz kafiye redifle birlikte zengin, tam veya yarım kafiye görülebilir. Beyit halinde alınır (Jumaliyev vd. 2013: 123).

7. Aralas (*karışık*). *uykas*: Yukarıda gösterdiğimiz kafiye türlerinin bir arada kullanılmasına aralas uykas denilir. Yani şiirin bazı kısımlarının şalış uykasla, bazı kısımların şubırtpalı uykas ile yapılmasıdır. Yani bir bentte karışık kafiye türlerinin kullanılmasıdır.

8. *Bugünkü erkin (serbest) uykaslar*: Bu kafiye türü serbest uykastır, adından bilindiği gibi şair serbest kafiye örgüsünü kullanır (Jumaliyev 1960: 183-187).

Türk şiirinde en fazla kullanım alanına sahip olan yarım kafiye manzum şeşendik sözlerde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda gösterdiğimiz Kazak şiir geleneğindeki kafiye düzenine dayanarak Kazak şeşendik sözlerinde daha çok “*Şalış uykas*”ın kullanıldığı görülmüştür. *Şalış uykas*; birinci mısra ile üçüncü mısranın, ikinci mısra ile dördüncü mısranın kafiyeli olmasıdır. Yani *abab* şeklindedir (Qabdolov, 2007: 287). Bu kafiye türü daha çok 7-8'li kalıbıyla söylenen şeşendik sözlerde görülür. Bu sözlerde mısra sayısı söylenen sözlerin hacmine göre değişkenlik gösterir. İki, üç, dört mısralı veya daha fazla mısralı bentler halinde söylenmiş olabilir. Örneğin:

<i>Bedew attıñ belgisi, (a)</i>	<i>Kısır atın işareti</i>
<i>Bes tün qatsa boldırmaz (b)</i>	<i>Beş gecelese de öldürmaz</i>
<i>Qasa nardıñ belgisi, (a)</i>	<i>Çok zayıf devenin</i>
<i>Şaşasın sorğa maldırmaz, (b)</i>	<i>Yükünü koysan dökülür</i>
<i>Qas jüyriktiñ belgisi, (a)</i>	<i>Çok hızlı koşan atın simgesi</i>
<i>Quyruğınan aldırmas (b)</i>	<i>Kuyruğunu aldırmaz (Adambayev 1992: 82).</i>

Ayrıca şeşendik sözler “Egiz uykas” dediğimiz kafiye türüyle de yapılır. Egiz yani adından belli İkiz kafiye türüdür. Mısraların ikişer ikişer kafiyelenmesi esasına dayanan bir kafiye örgüsüdür. Yani *aa bb cc* şeklindedir. İkiz kafiye redifle birlikte zengin, tam veya yarım kafiye görülebilir. Klasik Türk edebiyatındaki mesnevi türünün kafiye düzeni ile aynıdır. Örneğin:

<i>Bala bolsañ bolğanday bol, (a)</i>	<i>Çocuk isen çocuk gibi ol,</i>
<i>Ağayınğa qorğanday bol (a)</i>	<i>Akrabaya kale gibi dayanak ol</i>
<i>Dosiña mayıspa, (b)</i>	<i>Arkadaşına eğilme, büzülme</i>
<i>Duşpanıña qayıspa, (b)</i>	<i>Düşmanına eğilme, yılma</i>
<i>Jaman bolsaq köp jaqsı, (c)</i>	<i>Kötü olsak çok iyi,</i>

*Jaqsı bolsan ep jaqsı (c) İyi olsan hep iyi (Adambayev 1992: 79).*

Şeşendik sözlerde “Kezektı uykas” ile yapılan, yani ilk mısranın kafiyesiz, ikinci mısranın kafiyeli olması örneği de görülmektedir. Kafiye örgüsü *xa xa xa* şeklindedir.

*Jar basına üy tikpe, (x) Uçurumun başına ev yapma,*

*Jar qulasa üy keter (a) Uçurum yıkılsa ev gider.*

*Ala bolsa ağayın, (x) Ala olsa akraban,*

*Rulı elden küy keter (a) Soylu halktan huzur gider. (Adambayev 2014: 77).*

Birinci, ikinci ve dördüncü mısraların kafiyeli, üçüncü mısranın ise kafiyesiz olması gibi “Qara ölen uykası” ile de yapılan şeşendik söz örnekleri de bulunmaktadır. Yani kafiye örgüsü *aaba* şeklindedir.

*Qatınıñ jaman bolsa sata almassın, (a) Kadının kötü olsa satamazsın,*

*Eliñe jaqsı jigit atanbassın (a) Halkına iyi yiğit olarak bilinmezsin.*

*Üyine bir qurındı ertip kelip, (b) Evine bir arkadaşını getirdiğinde,*

*“Äy, qatın, as qazan” dep ayta almassın (a) “Ey Kadın kazanı aç” diye söyleyemezsin.*

*Jılğa say, batpaq bolsa öte almaysıñ, (a) Dere vadi, bataklık olsa geçemezsin,*

*Jastan şıqqan jüyrikke jete almaysıñ (a) Gençten çıkan koşucuya yetişemezsin*

*Düniyeniñ jüzinde osı qıyın, (b) Dünyanın yüzünde bu çetin güçtür,*

*Jaman dep ağayınnan kete almaysıñ (a) Kötü deyip akrabandan ayırlamazsın (Adambayev 1992: 84).*

### Manzum Şeşendik Sözlerde Redif

Kazak edebiyatında manzum şeşendik sözlerin hem ek halinde hem kelime halinde rediflerle yapıldığını görebilmekteyiz. Redif, aslında bir ses benzerliğidir. Sondan eklemeli dillerde kafiye olan seslerden sonraki aynı işlevdeki eklerin tekrarı ve kelime tekrarıdır. Kazak şiirinde mısra sonundaki ahenk genel olarak rediflerle sağlanmaktadır. Bu durum şeşendik sözlerde daha sık görülmektedir.

Bazı manzum şeşendik sözlerde aynı görevdeki bir ya da birden fazla ekin mısra sonlarında tekrar edilmesi ile ahenk sağlanır.

*Jılğa say, batpaq bolsa öte **almaysıñ**, Dere vadi, bataklık olsa geçemezsin,*

*Jastan şıqqan jüyrikke jete **almaysıñ**. Gençten çıkan koşucuya yetişemezsin.*

*Düniyeniñ jüzinde osı qıyın, Dünyanın yüzünde bu çetin güçtür,*

*Jaman dep ağayınnan kete **almaysıñ**. Kötü diy akrabandan kaçamazsın*

(Adambayev 1992: 84).

Bazı manzum şeşendik sözlerde aynı anlamdaki bir ya da birden fazla kelimenin mısra sonlarında tekrar edilmesi ile ahenk sağlanır.



*Toğay bolğan tal edim,  
Tayaq qılsaşaram ne!  
Aydın şalqar köl edim,  
Qudıq qılsaşaram ne!*

*Orman olan dal idim,  
Değnek yapsalar çarem ne?  
Berrak sonsuz göl idim,  
Kuyu yapsalar çarem ne? (Adambayev 1992: 84).*

Bazı manzum şeşendik sözlerde aynı görevdeki bir ya da birden fazla ekin veya kelimenin, bazen kelime grubunun mısra sonlarında tekrar edilmesi ile ahenk sağlanır.

*Biy bolğannan ne payda,  
Halıqqa payda bolmasa.  
Şöldegi ottan ne payda,  
Halayıq köşip qonbasa.*

*Bey olandan ne fayda,  
Halka fayda olmasa.  
Çöldeki ottan ne fayda,  
Ahali göçüp konmasa (Adambayev 1992: 85).*

## SONUÇ

Şeşendik sözler, Türk kültürünün çağlar içinde kazanılmış bütün kültürel değerlerini, hayat anlayışını, bilgi ve tecrübesini kısa ve öz olarak ifade eden sözlerdir. Bu sözler ifade şekli ve içerik bakımından sözlü edebiyat geleneğindeki anonim veya ferdi pek çok türle ilişkili olabilir. Şeşenlerin halk tarafından beğenilen ve benimsenen bu sözleri daha sonra bu kişilikler etrafında çeşitli anlatı şekillerine dönüşerek halk arasında yayılmış ve “biyeler sözü/ şeşendik söz” olarak nesilden nesile aktarılmıştır.

Şeşendik sözlerde hece vezninin birçok kalıbı kullanılmakla birlikte, daha çok 7’li, 8’li kalıpların kullanıldığı, 7 heceli mısralarda durakların 4+3, 8 hecelilerde 5+3 ve 4+4 şeklinde olduğu, bazen 11 heceli olanların da görüldüğü tespit edilmiştir. Kazak şiir geleneğinde kullanılan kafiye örgülerine bakıldığında şeşendik sözlerin en çok *abab* şeklinde olan “Şalı kafiye” yani birinci mısra ile üçüncü mısranın, ikinci ile dördüncü mısranın kafiyeli olması; *aa bb cc* şeklinde olan “İkiz kafiye” yani mısraların ikişer ikişer kafiyelenmesi; *xa xa xa* şeklinde olan “Kezekti kafiye” yani ilk mısranın kafiyesiz, ikinci mısranın kafiyeli olması; ayrıca *aba* şeklinde olan “Qara ölen kafiyesi”, yani birinci, ikinci ve dördüncü mısraların kafiyeli, üçüncü mısranın kafiyesiz olması ile yapılan kafiye türleri ile yapıldığı tespit edilmiştir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Kazak manzum şeşendik sözlerin şekil özellikleri bakımından sistemli olarak ele alınmadığından sonraki araştırmacılara katkısı olacağı düşünülmektedir.

## Kaynaklar

- Adambayev, B (1989). Altın Sandıq. Almatı: Jazuşı Yayınları.
- Adambayev, B (1992). Şeşendık Sözdër. Almatı: Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Kurul Basımevi.
- Adambayev, B (2014). Qazakların Şeşendık Sözleri. Almatı: Ana Tili Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1969). Halk Şiirinde Türler, Ankara: TDK Yayınları.
- Ergun, M. (2002). Kopuz Sarını, Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar. Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları.

Jumaliyev, Q (1960). Ädebiyet Teoriyası. Almatı: Qazaqtın Memlekettik Oku-Pedagogikalık Baspası.

Jumaliyev, Q, Qabdolov, Z ve Ahmetov, Z (2013). Klasikalıq zertteveler: Köp tomдық, Almatı: Adebiyet Alemi Yayınları.

Kaskabasov, S. (1984). Kazaktın Halk Prozası, Almatı: Gılım Yayınları.

Kosımova, G (2003). Kazak Şeşendik Önerinin Negizderi. Almatı: Bilim Yayınları.

Qabdolov, Z. (2007). Söz Öneri. Almatı: Sanat Yayınları.

Serıqgazı, Q. (2016). Qazaq Biy-Şeşendei, Almatı: Ayғанım Yayınları.